

Christian Promitzer

VRNITEV K SREDNJI EVROPI? ODZIV NA DOGAJANJE V SLOVENIJI V AVSTRIJI

UVOD – SLOVENSKI PREHOD V DEMOKRACIJO IZ OSEBNEGA ZORNEGA KOTA

Da se v Sloveniji nekaj bistveno spreminja, sem opazil, ko sem šel nekje v pozni pomladi leta 1990 na srečanje svojih sorodnikov v vasi na Murskem polju v vzhodni Sloveniji. Moja babica se je že v začetku tridesetih let preselila v Gradec; no, odkar se spomnim, je moj oče skrbel za ohranitev stikov s svojimi sestričnami in bratranci v Sloveniji, in ta interes je bil vzajemen. Mislim, da je bil razlog za srečanje v letu 1990 smrt babičine starejše sestre. Spomnim se, da je sorodstvo obhajalo mašo v lokalni cerkvi, a nekaj je bilo drugače. V nasprotju s prejšnjimi srečanji je peščica moških članov sorodstva, ki so bili člani Zveze komunistov, tokrat vstopila v cerkev in sodelovala v bogoslužju. Bil sem malo razočaran, ker mi

je bilo vedno všeč kramljanje z njimi zunaj cerkve, in s tem sem pokazal svojemu očetu, ki je vedno sodeloval pri maši, da sem politično drugače misleč od njega. A tokrat nisem imel druge izbire, da se jim priključim in da trpim slovesnosti.

Poleg osebnega pogleda nazaj sem v spominu ohranil tudi, kako sem tedaj listal po avstrijskem dnevnom tisku, da bi razumel dogodke, ki so pripeljali do prvih večstrankarskih volitev v Sloveniji in na Hrvaškem, in kako sem poskušal razumeti, da je bila Jugoslavija, kot smo jo poznali, v stanju razpadanja. Spoznal sem, da se dogaja nekaj, kar je pripeljalo do veselja med privrženci konservativne Avstrijske ljudske stranke (Österreichische Volkspartei – ÖVP), ki je bila tedaj v avstrijski zvezni vladi manjši partner v koaliciji s socialdemokrati, in med novinarji lokalnega krščanskega dnevnika *Kleine Zeitung* v Gradcu, ker se je prekleti komunistični sistem – po padcu berlinskega zidu – tudi odpravljal na pot iz Jugoslavije. Vsem je bilo jasno, da je Titov prelom s sovjetskem blokom že zdavnaj zbledel, in jaz bi dodal, da je tako imenovani »samoupravni socializem« kot alternativa etatističnem modelu »realnega socializma« prav tako doživel brodolom v tekmovanju z razvitim kapitalizmom, ker komunistične politične elite niso pravočasno dojele, da se je kapitalizem postopno premaknil od obdobja intenzivne *fordistične* produktivnosti (kar je bil dolgo časa vzor za komunistični model) v smer neoliberalnega projekta, katerega značilnosti sta bili fleksibilna regulacija proizvodnje in osrednja vloga finančnega trga. Nova globalna situacija je vplivala na jugoslovanski model, ki je bil močnejše vključen v finančni sistem od nacionalnih ekonomij *Sveta za vzajemno gospodarsko pomoč*.¹

Kar se tiče političnih sprememb v Sloveniji, kjer so razmere daleč najbolj napredovale, so bili politiki Socialdemokratske stranke Avstrije (SPÖ; stranka se je do leta 1991 imenovala Avstrijska socialistična stranka/Österreichische Sozialistische Partei, potem pa se je zaradi sodobnosti preimenovala) še vedno previdni. Med Zelenimi, h katerim sem spadal v tistem obdobju, so bila različna mnenja; večina jih je bila polna optimizma zaradi »slovenske pomladi«, kjer so slovenski Zeleni dosegli začetni uspeh; leva manjšina med avstrijskimi Zelenimi pa je pokazala različne odtenke razočaranja, saj je skupina posameznikov, čeprav nikakor niso bili privrženci enopartijskega komunističnega sistema, skrivaj občudovala sistem »delavskega samoupravljanja«. Toda s prihodom demokracije je institucija *delavskega sveta*, kot izraz demokratskega soodločanja v ekonomiji, kot mnoge druge stvarnosti in klišeji socializma tudi splavala po vodi.²

Takšno razmišljanje med avstrijsko levico se je večinoma dogajalo za zaprtimi vrati, določeno vlogo je igralo kvečjemu med posameznimi zastopniki Centralne zveze slovenskih organizacij na Koroškem, vendar na splošno razvit diskurz

1 Glej Verdery, *What was Socialism*, str. 37; Promitzer, South East Europe 1980–2010.

2 Glej Močnik, *Arbeiterselbstverwaltung – ein Modell?*

avstrijske progresivne scene o dogodkih v Jugoslaviji do izbruha oboroženih spopadov 1991. leta ni obstajal.³ Odsotnost tega diskurza je morda odprla prostor za borben jezik Petra Handkeja do nosilcev spomladanske koalicije in jezika, kjer so bizarne žalitve nadomestile analizo.⁴

»MITTELEUROPA«

Ko danes pogledamo razvoj zadnjih dveh desetletij, se stvari kažejo v jasnosti, ki je v tistem času ni bilo pričakovati. To me pripelje do moje glavne teze, ki je vse prej kot nova: verjamem, da sta mit in koncept *Srednje Evrope* (nem. *Mitteuropa*) vsebovala prizadevanje avstrijske politične scene v politični tranziciji v Sloveniji. Madžarski, češki in poljski intelektualci so uporabili ta mit kot sredstvo antipolitičnega protesta proti komunističnemu monopolu. Ameriška zgodovinarica Maria Todorova, ki sicer izvira iz Bolgarije, je raziskovala zgodovinski pomen srednjeevropskega mita za osemdeseta leta prejšnjega stoletja in se posebno zanimala za njegovo vlogo v okviru simbolične geografije celotne Evrope in proti Balkanu.⁵ »Srednja Evropa« je bila tedaj predstavljena kot regija na meji med Rimom in Carigradom, med katoliškim in pravoslavnim svetom. Mit o Srednji Evropi je torej imel očitno napako, da je bil koncept obmejne regije, ki bi hkrati oblikovala jedro evropskega kontinenta. Toda v simbolični geografiji takšni antagonizmi niso bistveni. Todorova je ugotovila, da je Srednja Evropa zahtevala zase, kar je negirala za Balkan in Rusijo. Tako imenovana »civilna družba«, ki naj bi igrala osrednjo vlogo v protestu proti režimu, je po tem mitu veljala za zgodovinsko sestavino Srednje Evrope. Druga pomembna sestavina, ki naj bi tudi imela zgodovinske korenine v Srednji Evropi vsaj do humanizma in razsvetljenstva, je načelo človeškega napredka.⁶

Srednja Evropa je bila v tistem času metafora za »evropskost«.⁷ Bistvena je bila podoba družine malih narodov, ki so delili izkušnje večje Evrope – izkušnje, ki so bile interpretirane kot neločljiv del skupne zgodovine zahoda nasproti vplivom iz Rusije, a v slovenskem primeru tudi z Balkana, ki so se pojavili v srednjeevropskem prostoru v prvi polovici dvajsetega stoletja. Kar se tiče vplivov iz Rusije, je bila njena panslovanska ideologija opazovana kot protiigralka srednjeevropski ideji, medtem ko so vplivi z Balkana v slovenskem primeru razumljeni kot poskus prevlade Srbije. Maria Todorova je takšno mišljenje razlagala na primeru štirih avtorjev, ki

3 Glej Sturm, Jugoslawien: Der Irrweg des Nationalstaates.

4 Glej Handke, *Abschied des Träumers von Neunten Land*.

5 Todorova, *Imagining the Balkans*.

6 Glej prav tam, str. 143–150.

7 Prav tam, str. 147.

so pisali o Srednji Evropi v tem času: madžarski politolog in konservativni politik Georgy Schöpflin je iz jugoslovanskih republik hotel le Sloveniji in Hrvaški zajamčiti mesto v evropski skupnosti narodov, medtem ko je njegov kolega Péter Hanak meje Srednje Evrope enačil s tistimi nekdanje Habsburške monarhije (kar bi vključilo tudi Vojvodino in Bosno in Hercegovino).⁸ Samo hrvaški in bosansko-hercegovski pisatelj, rojeni Mostarčan Predrag Matvejević, je tedaj vključil tudi Beograd in Bukarešto v svoj širši koncept Srednje Evrope, ki je morda izhajal iz dejstva, da je bil njegov oče iz Odese. Matvejević je namreč določil meje Srednje Evrope tam, do kjer se je raztezal doseg specifičnih kulturnih gibanj baroka, bidermajera in secesije.⁹ Kot zadnjega Todorova citira francoskega politologa Jacquesa Rupnika, sina slovenskega očeta, ki v svoji knjigi *Drugačna Evropa* iz leta 1988 poudarja »razdvojenost med katoliško Srednjo Evropo in pravoslavnim Balkanom«. ¹⁰ Osem let pozneje je Rupnik razlagal, da je »konec hladne vojne in ideološke delitve kontinenta ponovo oživiljal nekatere starejše kulturne ločnice, religiozno in nacionalno. V Evropi le-te prerežejo obstoječe države od Balkana do Kavkaza«, tako da Srednja Evropa »danes, od baltskih držav do Slovenije, postaja geopolitična stvarnost«. ¹¹

Vrnimo se v sredino osemdesetih let prejšnjega stoletja: tedaj je namreč avstrijski konservativni politik in intelektualec Erhard Busek prevzel koncept Srednje Evrope in ga umestil znotraj avstrijske perspektive. Njegove misli lahko najdemo v knjigi *Projekt Srednja Evropa*, ki jo je napisal skupaj z zgodovinarjem Emilom Brixem in je bila javnosti predstavljena leta 1986. ¹²

Busek je bil pomemben član konservativne Avstrijske ljudske stranke (ÖVP). Do leta 1989 je bil član dunajske mestne vlade brez resorja, nato pa je postal minister za znanost v avstrijski vladi. Od leta 2002 je Erhard Busek sicer postal znan kot koordinator Pakta stabilnosti za jugovzhodno Evropo; to funkcijo je imel do leta 2008. Treba je povedati, da je v Avstriji od leta 1987 vladala velika koalicija med avstrijskimi socialdemokrati (takrat »socialisti«) in Avstrijsko ljudsko stranko kot manjšim partnerjem. Le-ta je razpolagala z ministrstvom za zunanje zadeve in s tem nadzorovala avstrijsko diplomacijo. Alois Mock, ki je bil od 1987. leta zunanji minister, je pripadal tradicionalnemu okrilju Avstrijske ljudske stranke in je bil Buskov nasprotnik, ker je ta veljal za katoliškega liberalca. Ampak o Jugoslaviji, in sicer o katoliških republikah Sloveniji in Hrvaški, sta imela podobna stališča, katerih temelj je bil srednjeevropski koncept v primeru Erharda Buska oziroma predstava o krščanskem zahodnem svetu v primeru Aloisa

8 Prav tam, str. 148.

9 Prav tam, str. 149.

10 Citirano po Todorova, *Imagining the Balkans*, str. 149.

11 Rupnik, *Europe's new frontiers*.

12 Busek, Brix, *Projekt Mitteleuropa*

Mocka.¹³ Herbert Vytiska, tiskovni predstavnik slednjega, je o tem zapisal, da je bila krščanska socialna doktrina temelj za Mockovo politično dejanje, ki sicer ni bilo izraz trenutnega občutja, ampak je potekalo pod zgodovinskim ozadjem.¹⁴ To ozadje – tako lahko povzamemo – je bilo v tem, da se je državni socializem sesul v obdobju, ko si je Avstrija prizadevala za vstop v Evropsko unijo. To pomeni, da so konzervativni avstrijski politiki videli njeno dosedanjo pozicijo kot nevtralnno državo v preobratu, kar je povzročilo aktivno in angažirano politiko glede na potekajoče in bližajoče se prehode v posameznih jugoslovanskih republikah.¹⁵

Vrnimo se v leto 1986: tedaj sta Busek in Brix še trdila, da nista želela izkoriščati pojma Srednje Evrope, ki je bil v razcvetu. To sta vendar storila, kakor sta tudi navajala, da je koncept pripadal politiki moči in da je zanj pomenil še več: Srednja Evropa je namreč oblikovala načelo delovanja in simbolizirala skupno hierarhijo vrednot.¹⁶ Ta koncept je Dunaju in Avstriji ponujal novo nalogo, na katero še nista bila pripravljena. Po Busku in Brixu je imela Srednja Evropa praktičen pomen kot sosedska politika prek meja političnih blokov, pri čemer naj bi kristjani izpolnili posebno misijo v tej regiji.¹⁷

Busek in Brix poudarjata, da na državni ravni zanimanje za dogodke v sosednji deželi nikoli ni bilo nesebično. To pomeni, da je občutek splošne simpatije, ki se opaža, lahko varljiv. Avstrijsko podporo demokratičnim procesom v Sloveniji na koncu osemdesetih let zadnjega stoletja se mora torej opazovati tudi skozi zaveso dobrososedskih razmer. Težko je zanikati, da je bil ta koncept v korist dolgoročnih interesov avstrijske trgovinske in bančne buržoazije pri bodočem prodoru v sosednje, takrat še komunistične države, da bi našli nove prodajne trge. Dejstvo je, da je bil avstrijski kapital tedaj v fazi reorientacije. Gospodarska rast v avstrijski industriji, ki je označevala povojni čas, se je od leta 1978 zmanjšala, a avstro-keynesijanizem, ki je bil steber avstrijske gospodarske politike v štirih vladah Bruna Kreiskega in je temeljil na močnem državnem sektorju, je zaradi čedalje večje neuspešnosti podlegel navalu zahtev za »modernizacijo«, ki je vodila do gospodarskih reform in preusmeritve v neoliberalizem.¹⁸ V času oblikovanja srednjeevropskega gospodarskega prostora z Avstrijo v središču bi ponudila izhod iz trajajoče nižje gospodarske rasti. Čeprav se takšno mišljenje sprva sliši malce teleološko, ker predpostavlja, da so glavni akterji avstrijskega kapitalizma predvideli potek dogodkov v tem delu Evrope, ki so ga tedaj še upravljale komunistične partije, ne kaže zanikati, da je avstrijsko gospodarstvo

13 Mappes-Niedick, *Österreich für Deutsche*, str. 174.

14 Vytiska, Mock, *Das Balkan-Dossier*, str. 50.

15 Prav tam, str. 50, 53–54 in 55–67.

16 Busek in Brix, *Projekt Mitteleuropa*, str. 37.

17 Prav tam, str. 16.

18 Glej Butschek, *Österreichische Wirtschaftsgeschichte*, str. 364–397.

leta 1990 znatno pridobilo od »odprtja Vzhoda« (nem. »Ostöffnung«) po padcu komunističnih režimov, kar je bilo gospodarsko prevedeno kot »vrnitev nasledstvenih držav« Habsburške monarhije.¹⁹

Ne bom se posvetil splošnim značilnostim Buskove in Brixove vizije za Srednjo Evropo, ampak se bom ukvarjal z njenimi posledicami za Slovenijo in za tedaj še vedno obstajajočo Socialistično federativno republiko Jugoslavijo. O slednji je bil Brix v svojem delu, t. j. prvi polovici skupne knjige, precej nejasen in je trdil: »V Srednji Evropi bo tudi Jugoslavija našla odgovor za velik del svojih aktualnih problemov v zvezi z narodnostnimi vprašanji in ljudje so začeli soditi etnični pluralizem, ki ga zahteva kartografija, kot pozitiven dejavnik.«²⁰ Na drugem mestu, v odstavku najbrž izpod Buskovega peresa, pa je postala knjiga bolj konkretna. Avtor omenja, da je bila Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev tvorba, ki je vsebovala eksplozivno moč nacionalizma in kulturne razlike prejšnjih pripadnosti Osmanskemu cesarstvu na eni strani ter Habsburški monarhiji na drugi.²¹ Očitno je, da omemba konstruktivnega značaja jugoslovanske države ni bil prispevek h konstruktivističnemu pristopu, ki dojema narode in države kot družbeno konstruirane skupnosti, ampak je hotel s tem poudariti – po svojem mnenju – umetni značaj jugoslovanske združitve.

Busek spet navaja različne pripadnosti posameznih delov Jugoslavije, tokrat postavlja katoliško-habsburški del nasproti pravoslavnemu. Izrecno ugotavlja: »Slovenci so od vseh narodov Jugoslavije najmanjši, kar zadeva količino, in prepoznajo potenciale skupne srednjeevropske hiše. Tem bolj boleče je, da občasno obstajajo napetosti o vprašanju slovenske manjšine na Koroškem ...«²² Busek še obžaluje, da je obrambni boj na Koroškem oziroma tamkajšnji boj za severno jugoslovansko mejo po prvi svetovni vojni zasenčil avstrijsko sosedstvo Jugoslavije in da so bili zato odnosi med Koroško in Slovenijo zaostreni.²³ Že v tej knjigi Busek poudarja vlogo Alojzija Šuštarja, ki je bil nadškof v Ljubljani in tudi generalni sekretar Sveta evropske konference škofov.²⁴ Ni naključje, da je Alojzij Šuštar tudi zastopan s prispevkom v knjigi *Aufbruch nach Mitteleuropa* (Odhod v Srednjo Evropo) istega 1986. leta, katere izdajatelj sta Erhard Busek in Gerhard Wilfinger. Slednji je bil glavni urednik tedanje osrednje avstrijske konservativno-liberalne kulturne revije *Wiener Journal*, ki je izhajala od leta 1980 in je bila tudi sredstvo za razširjanje ideje Srednje Evrope. Šuštarjev prispevek v knjigi *Brücken bauen und Gemeinsames entdecken* (Mostove graditi in skupno razkriti)²⁵ je

19 Prav tam, 398–411.

20 Brix in Busek, *Projekt Mitteleuropa*, str. 27

21 Prav tam, str. 88–89

22 Prav tam, str. 102

23 Prav tam, str. 89.

24 Prav tam, str. 102.

25 Glej Šuštar, *Brücken bauen und Gemeinsames entdecken*.

Busek pozneje prevzel kot moto za opis pomena tedanjega ljubljanskega nadškofa za slovenski prehod v demokracijo. V svoji drugi monografiji o Srednji Evropi, ki je izšla leta 1997, Busek namreč piše o Šuštarju, da je bil leta »mediator v najboljšem smislu« in da so se v njegovem domu tedaj sestajali Lojze Peterle, Dimitrij Rupelj in drugi intelektualci raznih smeri – kristjani in nekristjani, tako da je bil najbrž njegov vpliv bistven, da se je oblikoval Demos kot temelj pluralistične opozicije proti vladajočim komunistom.²⁶

V knjigi iz leta 1986 Busek navaja tudi izkušnje delovne skupine Alpe-Jadran, ki je bila ustanovljena leta 1978 z udeležbo Slovenije in Hrvaške kot pozitiven primer sodelovanja ter našteje precej skupnih značilnosti Avstrije na eni strani ter Slovenije in Hrvaške na drugi.²⁷ Njegov koncept Srednje Evrope ni eksplicitno izključil Srbov. Busek je pozval k prevajanju del srbskih avtorjev v nemški jezik ter k premagovanju v Avstriji prevladujoče negativne podobe Srbije, ki je bila še vedno zasnovana z umorom avstro-ogrskega prestolonaslednika Franca Ferdinanda v Sarajevu leta 1914. Busek je torej izrecno kritiziral antisrbske oziroma antijugoslovanske predsodke, ki jih je bilo mogoče slišati v Avstriji v času olimpijskih iger leta 1984 v Sarajevu.²⁸ Dejstvo pa je tudi, da med velikimi srednjevropskimi mesti južno od Dunaja Busek navaja le Budimpešto, Ljubljano in Trst, ne pa Beograda. V svoji dejanski politični aktivnosti je Busek v letih prehoda iz komunizma nastopil strogo proti Jugoslaviji in Srbiji. V Avstriji bi njegova vizija večje Srednje Evrope, ki bi vključevala Srbijo, ponovno našla odmev šele v prvih letih 21. stoletja, namreč po padcu režima Slobodana Miloševića. To se je zgodilo ne nazadnje zaradi avstrijskih gospodarskih interesov v Srbiji, ki bi se kaj kmalu zares pokazali.

SREDNJA EVROPA V PRAKSI

Potem ko sem predstavil glavne značilnosti koncepta Srednje Evrope v avstrijski različici, želim preučiti, ali je mogoče uporabljati ta koncept kot model za opis avstrijskega odmeva in posredovanja pri prehodu od enopartijskega sistema do prvih večstrankarskih volitev v Sloveniji. Omejil se bom na poročanje o volilni kampanji, začenši z napovedjo novega volilnega zakona v Sloveniji ob koncu leta 1989. Citiram že omenjeni širši avstrijski javnosti bolj znan dnevnik *Kleine Zeitung*, ki je izhajal v Gradcu in Celovcu, torej na južnoavstrijskem območju, ki meji na Slovenijo in kjer je interes bolj usmerjen proti tej deželi kot pri dnevniku, ki izhaja na Dunaju. Skliceval se bom samo na štajersko različico

26 Glej Busek, *Mitteuropa: Eine Spurensicherung*, str. 118.

27 Busek in Brix, *Projekt Mitteleuropa*, str. 97

28 Prav tam, str. 103.

dnevnika, ki je izhajal v Gradcu. *Kleine Zeitung* se sklicuje na krščanski svetovni nazor, kar je v skladu z dejstvom, da je v lasti Katoliškega tiskovnega društva, ta pa v lasti škofije Graz-Seckau. To se zdi primerna izbira, saj je bil *Kleine Zeitung* eno od trolbil avstrijske različice Srednje Evrope.

Leta 1990 je bila Slovenija prvič omenjena v reportaži o vseevropskem kongresu, ki je potekal na luksuzni ladji Mozart na Donavi pri Dunaju 11. in 12. januarja 1990. Kongres se je dogajal v luči demokratičnih sprememb, ki so se zadnje mesece zgodile v več državah Varšavskega pakta. Politična akademija Avstrijske ljudske stranke je organizirala shod, na katerem bi razpravljali o bistvenih problemih prestrukturiranja Evrope. Udeležbo so napovedali predstavniki okoli 30 držav. Kurt Vorhofer, konzervativni starosta avstrijskih novinarjev v tem času, je še pred kongresom pohvalil zunanjega ministra Aloisa Mocka in ministra za znanost Erharda Buska za njuno dolgoletno prizadevanje za vzdrževanje raznovrstih stikov z opozicijskimi skupinami v vzhodni Evropi. Vorhofer je hkrati kritiziral avstrijske socialiste in avstrijsko zvezo sindikatov za pomanjkljivo zanimanje za boj za svobodo v tem delu kontinenta.²⁹ Konservativno usmerjen organizacijski odbor kongresa se je torej počutil poklicanega za izkoriščenje tega očitnega zanemarjanja in je povabil tudi razne demokratične skupine iz vzhodne Evrope, ki so bile ustanovljene v nasprotju z obstoječimi komunističnimi partijami. Med delegacijami iz Slovenije je bila sociologinja Katja Boh, soustanoviteljica protikomunistične Socialdemokratske stranke Slovenije (SDSS). Ob tej priložnosti je izjavila, da so Slovenci pripravljeni živeti v suvereni državi, a bodo potrebovali podporo vseh evropskih narodov, da bi uveljavljali svoje demokratične cilje.³⁰

Ko je bila 17. januarja 1990 ustanovljena koalicija Demos, so na njenem kongresu v Cankarjevem domu sodelovali tudi ugledni avstrijski podporniki. Med njimi sta bila Karel Smolle, tedaj državnozborski poslanec avstrijske Zelene stranke in dolgoletni predstavnik krščanskega krila slovenske manjšine na Koroškem, in Erhard Busek. Slednji je ob tej priložnosti izjavil: »Dobri sosedje ne morejo biti brezbrizni do občutkov svojih sosedov, še posebej, če ti ne živijo v demokraciji.«³¹ Razlog za Buskovo prisotnost v Cankarjevem domu je bila, seveda, politična bližina njegove pozicije do Demosa. Ni bilo torej naključje, da je novinar Günter Lehofer pozneje primerjal rahlo strukturo Demosa, ki je pokrival »desni center«, z zvezno organizacijo Avstrijske ljudske stranke, saj obe organizaciji nista imeli enotne politične strukture, ampak sta bili formalno razdeljeni na več delnih organizacij.³²

29 Vorhofer, Kurt, Wiener Kongreß auf Donauwellen. *Kleine Zeitung* (Gradec), 5. 1. 1990, str. 4.

30 Csoklich, Fritz, Wien als Hauptstadt der Ost-Reformer. *Kleine Zeitung* (Gradec), 12. 1. 1990, str. 2–3.

31 Kimeswenger, Peter, Slowenien: Demos rüstet für die Wahl. *Kleine Zeitung* (Gradec), 19. 1. 1990, str. 4.

32 Lehofer, Günter, Nur die Opposition kann die Wende garantieren. *Kleine Zeitung* (Gradec), 12. 4.

Vendar to ni celotna zgodba. Buskova prisotnost v Cankarjevem domu je privedla do diplomatskega spora med Jugoslavijo in Avstrijo. Predzgodovino tega spora je najti v poteku 14. izrednega kongresa Zveze komunistov Jugoslavije v Beogradu. Kot je znano, je delegacija Zveze komunistov Slovenije 22. januarja 1990 zapustila kongres, potem ko so njene predloge za reformo skupne jugoslovanske partijske organizacije zavrnilo z večino predvsem srbskih in črnogorskih delegatov. Kmalu po kongresu so z jugoslovanskega ministrstva za zunanje zadeve poklicali avstrijskega veleposlanika na pogovor, v katerem je bil Buskov nastop v Cankarjevem domu vehementno kritiziran, ker je v svojem govoru Slovenijo naslovil kot »neodvisno državo«. Gustav Chalupa, beograjski dopisnik za *Kleine Zeitung*, ki je o tem poročal, je domneval, da jugoslovanske demarše ne bi bilo, če ne bi slovenski komunisti zapustili kongresa v Beogradu. Šele po njihovem dejanju je namreč RTV Beograd predvajala kritično poročilo o srečanju v Cankarjevem domu. V oddaji je bilo zastavljeno vprašanje: Kako je mogoče, da se molči o kršitvi suverenosti Jugoslavije? Avstrijsko ministrstvo za zunanje zadeve se je na jugoslovansko demaršo odzvalo s tem, da je na pogovor povabilo jugoslovanskega veleposlanika na Dunaju in zavrnilo obtožbo proti Busku.³³ Leta 1997 je Busek objavil svojo verzijo dogodkov, ki ni brez pripomb na tedanjega avstrijskega ministra za zunanje zadeve, ki je pripadal njegovi stranki: »Pri velikem zborovanju [Demosa v Cankarjevem domu], prvem v javnosti, sem bil zraven, zato lahko govorim. Mnogi so zastopali nemščino in tudi moj jezik. Ne toliko skupna zgodovina kot hrepenenje po informaciji z Zahoda je podpiralo znanje nemščine, ORF [Avstrijska radiotelevizija] je znatno prispevala k temu. Prevod je bil na voljo, vendar sem ob ploskanju ali drugih reakcijah opazoval, kaj je bilo razumljeno. Zaključil sem po slovensko: 'Naj živi slovenska demokracija!' [v originalnem besedilu po slovensko] Ta stavek je vodil do demarše jugoslovanske vlade Avstriji, o čemer me je ministrstvo za zunanje zadeve obvestilo samo ustno. Hotel sem ugotoviti, kaj je na to odgovoril minister za zunanje zadeve, ampak na čuden način se je tozadevni spis 'izgubil'. Morda lahko nekega dne izvem za tekst v Beogradu ...«³⁴

V februarju je *Kleine Zeitung* poročal o konferenci slovenskih škofov, ki je izjavila, da imajo kristjani pravico in dolžnost sodelovati v političnem življenju, vendar je duhovnikom prepovedala, da bi bili kandidati ali da bi se politično udeleževali med bogoslužjem.³⁵ To se sklada z Buskovim opazovanjem vloge ljubljanskega nadškofa Alojzija Šuštarja: »Tudi ko je nastala samostojna Slovenija

1990, str. 3.

33 Chalupa, Gustav, Belgrad: Heftige Kritik an Äußerungen Buseks. *Kleine Zeitung* (Gradec), 27. 1. 1990, str. 5.

34 Busek, *Mitteleuropa: Eine Spurensicherung*, str. 118–119.

35 Slowenien: Priester nicht in die Politik. *Kleine Zeitung* (Gradec), 7. 2. 1990, str. 5.

in ko so bile pripravljene svobodne volitve, čeprav je to mojega prijatelja Peterleta bolelo, ni našel besede v korist krščanskih demokratov. Njegovo moderno razumevanje vloge cerkve mu je to preprečevalo.«³⁶

Dnevnik je še poročal o preimenovanju Zveze komunistov Slovenije v Stranko demokratične prenovе in njeni prihodnji usmeritvi kot socialdemokratski stranki.³⁷ »Ni razloga za strah, da bi prišlo do cepitve dosedanje partije v pravoverne komuniste in v prenovitelje,« je poročal *Kleine Zeitung* o kongresu Zveze komunistov Slovenije 4. februarja 1990, ko si je partija nadela vzdevek Stranka demokratične prenovе. »Mogoče bi bilo,« še piše dnevnik, »da bi drugi ljudje v Sloveniji ustanovili komunistično partijo starega sloga.«³⁸ Nekaj tednov kasneje so navajali Milana Kučana, kandidata dotedanjih komunistov za predsednika republike, da Slovenija mora postati del Evropske unije skupaj z Jugoslavijo. Če to ni izvedljivo, bi morala Slovenija razmisliti o tem, ali bo ostala v skupni državi.³⁹ V istem času je *Kleine Zeitung* opozoril, da so vladajoči slovenski komunisti izbrisali oznako »socialistična« iz imena Republike Slovenije. To dejanje je novinar interpretiral kot poskus »naleteti na dober odziv pri volivcih«, ker je zaradi zedinjene Demosove opozicije morala odvreči »breme dosedanjega vodenja oblasti«. *Kleine Zeitung* je sicer poročal, da je Slovenija hkrati razglasila »gospodarsko neodvisnost« od Jugoslavije,⁴⁰ medtem ko je zvezna vlada v Beogradu nameravala razširiti zaprto območje ob meji proti zahodu s sto metrov na kilometer. *Kleine Zeitung* je ta načrt označeval kot »alarm za Avstrijo.«⁴¹

Kleine Zeitung je dal agronomu Jožetu Strgarju, tedaj predsedniku Društva slovenskih katoliških izobražencev, na razpolago dve strani, da avstrijski javnosti pojasni politično stanje v Sloveniji pred napovedanimi prvimi večstrankarskimi volitvami. Strgar je poudaril neenake razmere za komuniste in koalicijo Demos, saj so samo prvi razpolagali s potrebno infrastrukturo. Stergar je še posebej svaril pred Socialistično stranko Slovenije (SSS, ki je izhajala iz nekdanje družbenopolitične organizacije Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije), ker naj bi bila le kamuflaža komunistov. Bil je tudi kritičen do ZSMS-Liberalne stranke, ki je nastala iz nekdanje Zveze socialistične mladine Slovenije: »So nasprotniki komunistov, čeprav so njihov otrok in še vedno uživajo finančne in druge privilegije ... Na političnem prizorišču Slovenije in v Jugoslaviji imajo določen ugled. Vendar nimajo osnovnih organizacij in so popolnoma neznani v nekaterih krajih.« Glede na dvoboj med Milanom Kučanom in Jožetom Pučnikom za mesto predsednika

36 Busek, *Mitteleuropa: Eine Spurensicherung*, 118.

37 Eine Partei wie jede andere. *Kleine Zeitung* (Gradec), 4. 2. 1990, str. 4.

38 Lehofer, Günter, Mit Milan Kučan schöpft die KP Sloweniens Hoffnung. *Kleine Zeitung* (Gradec), 5. 2. 1990, str. 3.

39 Milan Kučan: »Jugoslawien muß unbedingt in die EG«. *Kleine Zeitung* (Gradec), 2. 3. 1990, str. 4.

40 Chalupa, Gustav, Ein freieres Slowenien. *Kleine Zeitung* (Gradec), 10. 3. 1990, str. 4–5.

41 Belgrad: Ein Schlag gegen die Slowenen. *Kleine Zeitung* (Gradec), 9. 3. 1990, str. 5.

republike je slednjega, ki je bil vodja koalicije Demos in predsednik SDSS, označil kot »vrhunskega intelektualca« in (najverjetneje zaradi njegove prestane zaporne kazni zaradi disidentsva) kot »slovenskega Havla«. Na koncu je Stergar pohvalil duhovno spodbudo med kristjani, je pa tudi kritiziral potrošniško miselnost med slovenskimi volivci, ki je pripeljala do samozadovoljstva in pomanjkljivega zanimanja za politiko.⁴²

Naposled je v marcu 1990 tudi štajerska pokrajinska organizacija avstrijskih socialistov postala zainteresirana za dogajanja v sosednji državi in pozvala vodji Zveze komunistov-Stranke demokratične preнове in Socialistične stranke Slovenije, Cirila Ribičiča in Jožeta Smoleta na eni strani, ter Jožeta Pučnika in Katjo Boh iz Socialdemokratske stranke na drugi, na ločene informativne pogovore v Gradec. Medtem ko se je Ribičič vdajal romantičnim iluzijam, da bi morala biti Slovenija usmerjena proti »evropski kakovosti znotraj socialističnega reda«,⁴³ se je Pučnik z Demosom jasno zavzel za socialno tržno gospodarstvo. V pogovoru sta Pučnik in Boh izrazila bojazen, da bi bila Jugoslavija pri reformiranju na zadnjem mestu na vzhodu.⁴⁴ Ribičičevo stališče se zdi iluzorno, ker je bil eden od najglasnejših zagovornikov »deetatizacije« jugoslovanskega gospodarstva.⁴⁵

V začetku aprila je že omenjeni novinar Günther Lehofer napisal dvodelno reportažo o predvolilnem boju in ga komentiral takole: »Drugače kakor v primeru vzhodnoevropskih revolucij ima Slovenija določeno prednost. Tukaj se je sprememba duhovno pripravljala dolga leta. Tukaj vladata ozračje in izkušnja strpnosti, ki sta največje upanje za prihodnost Slovenije.«⁴⁶

Treba je tudi omeniti, da so tedaj pri *Kleine Zeitung* gojili brezplodne upe za morebitno dokončanje delovanja Jedrske elektrarne Krško.⁴⁷ V drugem članku pa je časopis poročal, da bo uprava mesta Gradca podprla mesto Maribor kot eno od partnerskih mest s tehničnim znanjem za organizacijo prvih večstrankarskih volitev.⁴⁸ Sicer pa je en članek omenjal kritiko prebivalcev slovenske Štajerske na račun republiškega centralizma v Ljubljani. Vzrok je bila slaba cestna povezava čez prelaz na Trojanah, ki je delovala kot simbol pomanjkanja solidarnosti na

42 Stergar, Jože, Ungewißheit vor der slowenischen Wahl im April. *Kleine Zeitung* (Gradec), 10. 2. 1990, 3–4.

43 Jungwirth, Michael, Sloweniens KP-Chef Ribicic: Die Zeit arbeitet für Laibach. *Kleine Zeitung* (Gradec), 17. 3. 1990, str. 4.

44 Kresbach, Andreas, »Am Rande des Bürgerkrieges«. *Kleine Zeitung* (Gradec), 21. 3. 1990, str. 4.

45 Glej Ribičič, Tomac, *Federalizam po mjeri budućnosti*.

46 Lehofer, Günther, Alle Wenn und Aber sind auf ein Zeichen zu bringen. *Kleine Zeitung* (Gradec), 3. 4. 1990, str. 3; glej tudi Lehofer, Günther, Ein Rebell gegen den »Aussitzer« in Slowenien. *Kleine Zeitung* (Gradec), 1. 4. 1990, str. 3.

47 Skalicky, Bogo, Stillelegung von Krško wird nun beraten. *Kleine Zeitung* (Gradec), 8. 1. 1990, str. 5; glej tudi, Tscherne, Reinhold, Slowenen sagten zum AKW in Krško nein: '95 ist's aus. *Kleine Zeitung* (Gradec), 15. 4. 1990, str. 8.

48 Grazer Wahl-»Know-how« für Nachbarstadt Marburg. *Kleine Zeitung* (Gradec), 11. 1. 1990, str. 4.

hkrati močnejši partner v vladi, ob padcu komunističnih režimov v avstrijskem sosedstvu niso imeli svojega koncepta, ki bi resno konkuriral ideologiji Srednje Evrope. V slovenskem primeru pa so se morali ukvarjati s tem, da so bili njihovi potencialni partnerji bodisi socialdemokratska stranka samo po imenu – ki bi nekaj let delovala na desnem krilu mednarodnega socialdemokratskega gibanja, preden bi postala konzervativna stranka – bodisi komunistična partija v tranziciji, ki je bila šele v fazi ponovnega odkritja samega sebe in na začetku dolge poti do popolne socialdemokratske identitete zelo zmerne podzvrsti. Mockov tiskovni predstavnik je nekaj let pozneje potrdil: »Če leta 1987 ne bi bila oblikovana koalicijska vlada med Avstrijsko socialdemokratsko stranko in Avstrijsko ljudsko stranko in če Alois Mock konec osemdesetih let ne bi bil minister za zunanje zadeve, bi bila avstrijska politika do Evrope in Jugoslavije drugačna.«⁵⁵ V vsakem primeru bi bila bolj umirjena in neopazna, ker se avstrijski socialdemokrati dolgo časa niso znašli v spreminjajočih se odnosih, od katerih slabosti zagotovo niso trpeli poznavalci Avstrijske ljudske stranke za zunanjo politiko.

To obdobje je močno pokazalo na demokratične in gospodarske slabosti kot tudi na elitistični značaj »realnega socializma« v propadu, saj je del nomenklature odprl prostor, da bi »rdeči« direktorji, bogati izseljenci in tuji investitorji (ne nazadnje tudi iz Avstrije) prevzeli jedro tako imenovane »družbene lastnine« in bi le-ti postali nova gospodarska in politična elita. Bilo je tudi obdobje, za katero sta značilna porast neoliberalizma na Zahodu in prednost nacionalnih opcij v Jugoslaviji. Zato ni nenavadno, da je vizija demokratične Jugoslavije ostala manjšinska in da druge politične opcije katerekoli leve niso bile na voljo – niti v Avstriji niti v Sloveniji.

LITERATURA

- Busek, Erhard in Brix, Emil. *Projekt Mitteleuropa*. Dunaj : Ueberreuter, 1986.
- Busek, Erhard. *Mitteleuropa: Eine Spurensicherung*. Dunaj : Kremayr & Scheriau, 1997.
- Butschek, Felix. *Österreichische Wirtschaftsgeschichte: Von der Antike bis zur Gegenwart*. Dunaj-Köln-Weimar : Böhlau, 2011.
- Handke, Peter. *Abschied des Träumers von Neunten Land: eine Wirklichkeit, die vergangen ist: Erinnerung an Slowenien*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1991.
- Mappes-Niedick, Norbert, *Österreich für Deutsche: Einblicke in ein fremdes Land*. Berlin : Links, 2001.

⁵⁵ Vytiska, Mock, *Das Balkan-Dossier*, str. 50.

Mastnak, Tomaž. From Social Movements to National Sovereignty. V: Benderly, Jill (ur.), Kraft, Evan (ur.). *Independent Slovenia: Origins, Movements, Prospects*. London : Macmillan, str. 93–111.

Močnik, Rastko. Arbeiterselbstverwaltung – ein Modell? *Volksstimme: Politik und Kultur: Zwischenrufe links*, 4, 2012, št. 5, str. 28–32.

Plut-Pregelj, Leopoldina, Gabrič, Aleš, Repe, Božo. *The repluralization of Slovenia in the 1980s: new revelations from archival records* (The Donald W. Treadgold Papers, No. 24). Seattle : The Henry M. Jackson School of International Studies, University of Washington, 2000.

Promitzer, Christian. South East Europe 1980–2010: A Short Historical Overview. Sternad, Dietmar (ur.), Döring, Thomas (ur.). *Handbook of Doing Business in South East Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011, str. 3–24.

Ramet, Sabrina P. *Balkan Babel: The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to the Fall of Milošević*. Boulder, Colorado : Westview Press, 2002.

Repe, Božo. *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije. Del 1, Opozicija in oblast* (Viri / Arhivsko društvo Slovenije; št. 17). Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2002.

Ribičič, Ciril, Tomac, Zdravko. *Federalizam po mjeri budućnosti*. Zagreb : Globus, 1989.

Rupnik, Jacques. Europe's new frontiers: remapping Europe. *Daedalus*, 123, 1994, str. 91–114. Dostopno na: <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=5000225299>.

Sturm, Marjan. Jugoslawien: Der Irrweg des Nationalstaates. *Marxistische Blätter*, 29, 1991, št. 5, str. 8–9.

Šuštar, Alois. Brücken bauen und Gemeinsames entdecken. Über einige Aufgaben der Christian in Europa. V: Busek, Erhard (ur.), Wilflinger, Gerhard (ur.). *Aufbruch nach Mitteleuropa: Rekonstruktion eines versunkenen Kontinents*. Dunaj : Wiener Journal, 1986, str. 49–67.

Todorova, Maria. *Imagining the Balkans*. Oxford–New York : Oxford University Press, 2009 (aktualiziran ponatis).

Verdery, Katherine. *What was Socialism, and What Comes Next?* Princeton NJ : Princeton University Press, 1996.

Vytiska, Herbert in Mock, Alois. *Das Balkan-Dossier: Der Aggressionskrieg in Ex-Jugoslawien – Perspektiven für die Zukunft*. Dunaj : Signum, 1997.

Wirsching, Andreas. *Der Preis der Freiheit: Geschichte Europas in unserer Zeit*. München : C. H. Beck, 2012.

